

Особливості відтворення зелених насаджень на історичній території ансамблю Софійського собору в Києві

Наталія Капінус

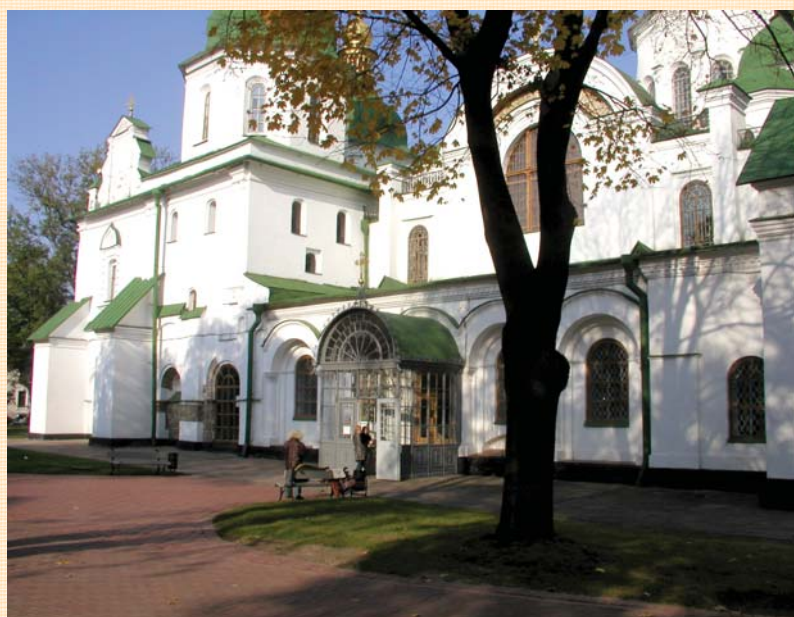
Національний заповідник “Софія Київська” об’єднує ансамбль пам’яток архітектури XI і XVIII століть, і саме як унікальний архітектурний комплекс його було внесено до “Списку всесвітньої культурної і природної спадщини” ЮНЕСКО. Територія заповідника в минулому – це територія Києво-Софійського чоловічого монастиря. Насадження – плодові сади, овочеві та аптекарські городи – були невід’ємною частиною монастирського господарства, органічною складовою монастирського комплексу. Для роботи над їх відтворенням на історичній монастирській території цікаво співставити та проаналізувати характер розташування насаджень відносно комплексу споруд, який сформувався на території Києво-Софійсь-

кого монастиря у XVIII ст. За основу для співставлення було взято територію заповідника в її сучасних межах та плани Києва за 1768 (червень), 1768 (листопад), 1774, 1781, 1803. 1827, 1836, 1863-65 роки.

На плані Києва, складеному в червні 1768 року, позначені насадження на території митрополичого саду, але їх межа пролягає по лінії – північний ріг Митрополичого будинку – Брама Заборовського, є насадження на південний захід від Трапезної та на південний захід від будівлі, що розташовувалась вздовж східного фасаду собору (не збереглась).

На плані Києва, де зазначено дату “1768 году ноября .. дня”, насадження показані на значно більшій площі, ніж це було на попередньому плані, а саме: за Хлібнею, на території за Митрополичим

будинком та перед ним, за будівлею Бурси та неширокою смужкою перед нею, на південний захід від Трапезної вздовж пристінних келій. Цікаво, що невелика округла ділянка між Митрополичим будинком і Брамою Заборовського зображена вільною від насаджень.

Західний фасад Софійського собору. Архівне фото, 1985 рік.

Західний фасад Софійського собору. Сучасний вигляд.

**Будинок Хлібні та Консисторія,
Сучасний вигляд.**

**Будинок Хлібні та Консисторія.
Архівне фото, 1985 рік.**

На плані Києва 1774 р. характер розташування насаджень майже співпадає з планом, датованим червнем 1768 року, з тією лише різницею, що там позначено додаткові насадження на захід від Братського корпусу, але до мурів, що обмежували територію, вони не доходять, займаючи близько половини цієї ділянки.

На "Плане Киево-Печерской, Старокиевской крепостям и нижнего города Подола со внутренним строением и лежащею вокруг оных ситуациею 1781 года октября .. дня" насадження позначені на території за Митрополичим будинком, перед ним, а також на південний схід від собору.

На плані 1803 р. насадження є перед Митрополичим будинком, по всій території за ним, а також суцільно на ділянці Дзвіниця — Трапезна — Південна брама.

На плані архітектора А. Меленського, складеному у 1827 р., насадження присутні на схід від собору, за будівлею Бурси, перед Митрополичим будинком і поза ним, але частину саду в південно-західному напрямку, як раз навпроти Трапезної, не зображено.

На плані Києва 1836 р. перед Митрополичим будинком насадження вже не позначені, а лише за ним, причому площа саду знову скоротилась — його межа тепер проходить від південно-західного рогу прибудови до мурів. Показані також кущі та дерева за будівлею Бурси та на ділянці Дзвіниця — Трапезна — Південна брама.

На плані Києва 1863-1865 рр. насадження є перед Митрополичим будинком, на всій території за ним, починаючи від Хлібні і аж до мурів на півночі,

за будівлею Бурси, на ділянці Дзвіниця — Трапезна — Південна брама.

Порівнюючи характер розташування насаджень на всіх планах, що розглядалися вище, можна виділити такі спільні риси:

- ✓ на всіх планах відсутні насадження на значній території навколо собору;

- ✓ на всіх планах їх можна бачити на території за Митрополичим будинком, хоча площа їх з часом змінювалась;

- ✓ на більшості планів (крім планів за 1774, 1781 та 1827 рр.) вони присутні на ділянці між Дзвіницею, східним фасадом Трапезної і Південною брамою, але конфігурація їх змінюється;

- ✓ на всіх розглянутих планах їх немає між північним фасадом собору і будівлею Бурси.

За усталеною традицією, за радянських часів при проведенні реставраційних робіт на історичних територіях головна увага приділялась реставрації

■ архітектурні пам'ятки, парки та історичні ландшафти

або реконструкції історичних архітектурних споруд, а проблема реконструкції території і насаджень вирішувалась в стилі міських садів та парків. При цьому майже не враховувались особливості, притаманні стилістично-композиційному вирішенню саме монастирських садів, де важливим чинником був сакральний символічний зміст.

За період існування заповідника неодноразово розроблялись проекти благоустрою і озеленення території, зокрема: у 1951–1952 рр. Академією Архітектури України були підготовлені основні положення з архітектурно-планувальної та ландшафтної організації його території; у 1953–1954 рр. Діпромістом України був розроблений генплан заповідника; у 1968–1969 рр. і у 1974 р. проекти архітектурно-планувальної і ландшафтної організації території розробив КиївНДІПмістобудування; 1985 року проект планування і озеленення розробив інститут "Укрпроектреставрація". У 2000–2001 рр. та 2008 р. "УкрНДІпроектреставрація" розробив новий проект благоустро-

рою території Національного заповідника "Софія Київська".

На жаль, вищезгадані проекти, маючи на меті упорядкування території навколо архітектурних історичних пам'яток, не враховували особливості монастирського середовища, до останнього часу насадженням на території заповідника як невід'ємній складовій всього унікального архітектурного комплексу не надавалось належної уваги. Лише віднедавна з'явилося

усвідомлення важливості їх ролі у комплексному сприйнятті пам'ятки, у створенні відповідної атмосфери. Для врахування ландшафтно-планувальних, стилістичних та композиційних особливостей історичної монастирської території при поточній та наступних її реконструкціях, ми виступили з ідеєю розробки Концепції озеленення історичної території. Нами було сформульоване головне положення Концепції, а саме – створення асоціативного ландшафту, що відтворює монастирське середовище та органічно поєднує на історичній території пам'ятки різних епох.

На момент розробки положень Концепції стан насаджень на історичній монастирській території можна було охарактеризувати наступним чином:

Вид на Митрополичий будинок від північно-західного рогу Софійського собору. Архівне фото, 1985 рік.

Вид на Митрополичий будинок від північно-західного рогу Софійського собору. Сучасне фото.

✓ насадження займають майже половину території заповідника – 2,37 га з 5,15 га;

✓ дендрологічну основу складають плодові дерева (вишня, груша, яблуна), ясен, гіркокаштан, липи;

✓ значна кількість дерев, яка складає дендрологічну основу насаджень, стадійно стара;

✓ санітарний стан більшої частини дерев незадовільний;

✓ частина посадок пізнішого періоду (друга половина ХХ сторіччя) здійснена за стандартними рішеннями, які не притаманні монастирському середовищу, а характерні для міських садів і парків;

✓ чітко простежувалась наявність окремих дерев і кущів як наслідок випадкових рішень;

✓ наявність самосіву деревних рослин: клена ясенелистого (*Acer negundo* L.), акації білої (*Robinia pseudoacacia* L.), шипшини (*Rosa canina* L.), в'язу граболистого (*Ulmus carpinifolia* Rupp. ex Suckow) по периферії території заповідника;

✓ насадження уражені шкідниками і збудниками хвороб, оскільки регулярні заходи із захисту насаджень не проводились;

✓ пам'ятки архітектури на території закриті кронами перерослих дерев, особливо у літній період, і лише взимку територія сприймалась комплексно.

Впорядковуючи насадження на території, ми здійснювали видове розкриття пам'яток архітектури, оптимізували умови зорового сприйняття архітектурного ансамблю. За даними архівних матеріалів був проаналізований характер розташування насаджень відносно комплексу споруд, який сформувався на території Києво-Софійського монастиря у ХVІІІ ст. Роботи по

видовому розкриттю пам'яток та висадка нових рослин на території проводились саме з урахуванням результатів аналізу архівних матеріалів. Аварійні насадження були видалені, крони вікових дерев розчищені, на ясені, вік якого складає більш як 170 років, встановлено сучасну захисну систему *Sobra+*, віковим деревам було надано статус пам'яток природи. Щоб не порушувати екологічний баланс території заповідника та дотримуватись вимог природоохоронного законодавства було висаджено дерева та кущі цінних декоративних порід. Це дало можливість поліпшити зорове сприйняття середовища та розширити видовий склад насаджень. Таке розши-

рення таксономічного складу насаджень на монастирській території ми вважаємо виправданим, оскільки, по-перше, ще не вичерпано список типових для монастирської території дерев та кущів, по-друге, з давніх часів саме монахи сприяли інтродукції рослин, а монастирі були тими осередками, де накопичувались і зберігались знання, зокрема ботанічні, вдосконалювалась агротехніка. Розроблена Концепція озеленення дозволить відтворити характерне для монастирів середовище, створити нові екскурсійні маршрути, присвячені історії монастирських садів, історії інтродукції рослин, використанню монахами рослин в лікувальних та богослужбових цілях.

1. *Кресальний М. Й.* Софійський заповідник у Києві. — К.: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1960.
2. *Кушнір А. І.* Декоративні насадження на території Національного заповідника "Софія Київська" та шляхи їх оптимізації // *Аграрна наука і освіта.* — К., 2007. — Т. 8. — № 1–2. — С. 63–68.
3. *Кушнір А. І., Сіренко І. П., Юхимець А. І.* Знамениті та історичні дерева України: перші підсумки вивчення // *Ойкумена. Український екологічний вісник.* — 1995. — № 1–2. — С. 158–159.
4. *Восстановление старинных ландшафтных парков: Методические рекомендации по проектированию.* — К.: КиевНИИПградоостроительства, 1974.
5. *Луца О. Л.* Дендрологія з основами акліматизації. — К.: Вища школа, 1977. — 224 с.
6. *Нефёдов В. А.* Ландшафтный дизайн и устойчивость среды. — СПб., 2002.
7. *Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів.* — К.: Видавництво "АртЕк", 2002.
8. *Саймондс Д. О.* Ландшафт и архитектура / Сокр. пер. с англ. А.И. Маньшавина; Научн. ред. Л.С. Залеская, при участии Е.М. Микулиной. — М.: Стройиздат, 1965.
9. *Тарас В.* Монастирські сади Галичини (X – середина ХІХ ст.). — Львів, 2006. — 276 с., іл.
10. *Успенская Н. Д., Клименко Ю. А., Кузнецов С. И., Давыденко И. А.* Формирование зелёных насаждений при памятниках Древней Руси. — К.: Наукова думка, 1991. — С. 77–83.
11. *Шалагінова І. Ф.* Популяризація культурної спадщини як компонент ефективного управління об'єктами культурної спадщини // *Софійські читання 2007 р.* — К., 2009. — С. 526–529.